

Nr 11

Justitiekottets betänkande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken m. m. (ang. åtalsunderlåtelse m. m.).

Genom en den 26 mars 1971 dagtecknad proposition, nr 100, har Kungl. Maj:t, under återopande av utdrag av statsrådsprotokollet över justitieärenden och lagrådets protokoll, föreslagit riksdagen att antaga nedan återgivna förslag till

- 1) lag om ändring i rättegångsbalken,
- 2) lag om ändring i lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Av propositionen återges i det följande — förutom lagförslagen — endast vad föredragande departementschefen anfört i sin allmänna motivering vid lagrådsremissen, lagrådets yttrande och departementschefens uttalande vid propositionens avlåtande. Beträffande innehållet i övrigt får utskottet hänvisa till propositionen. I fråga om propositionens huvudsakliga innehåll kan dessutom hänvisas till utskottets eget yttrande (s. 12).

Lagförslagen har följande lydelse.

Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom förordnas i fråga om rättegångsbalken
dels att 20 kap. 7 § skall ha nedan angivna lydelse,
dels att i balken skall införas en ny paragraf, 21 kap. 11 §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

20 kap.

7 §¹

Åklagare må besluta att icke tala å brott:

1. om det *är uppenbart*, att i händelse av lagföring annan påföljd än böter icke skulle komma att ådömas och att den misstänktes lagföring ej är påkallad ur allmän synpunkt; eller

1. om det *kan antagas*, att i händelse av lagföring annan påföljd än böter icke skulle komma att ådömas och den misstänktes lagföring ej *finnes* påkallad ur allmän synpunkt; eller

¹ Senaste lydelse av 20 kap. 7 § 1967:943.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

2. om brottet förövats, innan den misstänkte dömts för annat av honom förövat brott eller till fullo undergått straff eller annan påföljd för sådant brott, och det är uppenbart, att brottet i jämförelse med det andra brottet är med hänsyn till påföljden utan nämnvärd betydelse; eller

3. om det i annat fall av särskilda skäl är uppenbart, att påföljd ej erfordras för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna ej heller eljest är påkallat, att åtal väckes; eller

4. om brottet uppenbarligen begåtts under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 33 kap. 2 § brottsbalken, samt sluten psykiatrisk vård eller vård i vårdhem eller specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda kommer till stånd utan lagföring och åtal ej är påkallat av särskilda skäl.

Beslut jämlikt första stycket 3 må meddelas endast av riksåklagaren.

Beslut att ej tala å brott må återkallas, om tillräckliga skäl för beslutet ej längre finnas föreliggande.

Närmare föreskrifter om beslut att ej tala å brott meddelas av Konungen.

21 kap.

11 §

Vårnadsbarn som höres enligt 1 § äger rätt till ersättning och förskott enligt vad om vittne är stadgat. Ersättningen skall gäldas av statsverket.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1971.

Förslag till**Lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare**

Härigenom förordnas, att 1 och 9 §§ lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

1 §

Har brott begåtts av någon som vid tiden för brottet ej fyllt aderton år, må, utöver vad som följer av 20 kap. 7 § rättegångsbalken, åklagare besluta att ej tala å brottet,

Har brott begåtts av någon som vid tiden för brottet ej fyllt aderton år, må, utöver vad som följer av 20 kap. 7 § rättegångsbalken, åklagare besluta att ej tala å brottet,

Nuvarande lydelse

om den underårige ställes under övervakning jämlikt 26 § barnavårdslagen, omhändertages för samhällsvård enligt 29 § sagda lag eller blir föremål för annan därmed jämförlig åtgärd eller utan dylik åtgärd *erhåller särskild tillsyn eller lämplig sysselsättning* samt det med skäl kan antagas att härigenom vidtages vad som är lämpligast för hans tillrättaförande, eller

om brottet uppenbarligen skett av okynne eller förhastande.

Åtal skall dock väckas, om det finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Föreslagen lydelse

om den underårige ställes under övervakning jämlikt 26 § barnavårdslagen, omhändertages för samhällsvård enligt 29 § sagda lag eller blir föremål för annan därmed jämförlig åtgärd eller utan dylik åtgärd *blir föremål för annan hjälp- och stödåtgärd* samt det med skäl kan antagas att härigenom vidtages vad som är lämpligast för hans tillrättaförande, eller

om brottet uppenbarligen skett av okynne eller förhastande.

9 §¹

Ej må den som icke fyllt tjugo år dömas till fängelse, skyddstillsyn eller ungdomsfängelse, med mindre den som har vårdnaden om honom, där så lämpligen kunnat ske, blivit hörd i målet.

Innan någon som är under tjuogoett år dömes till påföljd som avses i första stycket skall den som utfört personundersökning i målet höras, om skäl äro därtill.

Vårdnadshavare som höres enligt första stycket äger rätt till ersättning och förskott enligt vad om vittne är stadgat. Ersättningen skall gäldas av statsverket.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1971.

Departementschefen vid lagrådsremissen

Vid lagrådsremissen anförde *föredragande departementschefen, statsrådet Geijer*, bl. a. följande.

Åtalsunderlåtelse vid mindre allvarliga brott

Enligt 20 kap. 7 § första stycket 1 RB kan åklagaren underlåta åtal, om det är uppenbart, att i händelse av lagföring annan påföljd än böter inte skulle komma att ådömas och att den misstänktes lagföring inte är påkallad ur allmän synpunkt.

Under senare år har beslut att underlåta åtal med stöd av denna bestämmelse meddelats i mindre än 10 000 fall om året. Samtidigt har antalet personer som årligen dömts till böter uppgått till närmare 400 000.

¹ Senaste lydelse 1969:163.

I departementspromemorian föreslås en utvidgning av åklagares rätt att underlåta åtal enligt 20 kap. 7 § första stycket 1 RB. Den begränsning som ligger i att det skall vara uppenbart att annan påföljd än böter skulle komma att ådömas föreslås utgå. Åklagaren bör i stället enligt departementspromemorian få rätt att underlåta åtal, om han med skäl kan anta att påföljden inte skulle bli annat än böter.

Remissinstanserna är i allmänhet positivt inställda till den föreslagna ändringen. I ett par remissyttranden har riktats kritik mot den föreslagna ändringen från principiella utgångspunkter. Det har därvid bl. a. anförts att den åsyftade avlastningen av arbetsuppgifter från de rättsvårdande organen inte bör ske genom utökade möjligheter att underlåta åtal utan genom att de förfaranden som åsyftas avkriminaliseras och genom att straffbestämmelserna preciseras.

För egen del har jag i direktiven för åtalsrättskommittén (Ju 1970: 63) uttalat mig för en omprövning av principen om absolut åtalsplikt och en utvidgning av möjligheterna att underlåta åtal bl. a. vid mindre allvarlig brottslighet. Enligt min mening medför utökade möjligheter till åtalsunderlåtelse i fråga om mindre allvarliga brott sådana processekonomiska fördelar att det finns starka skäl överväga en ordning som innebär en betydligt friare åtalsprövning än för närvarande. Även kriminalpolitiska skäl kan anföras härför. Detta utesluter givetvis inte att frågan om avkriminalisering av bagatellartade förfaranden ägnas uppmärksamhet. Dessa frågor bör inte tas upp i detta sammanhang utan får prövas bl. a. av åtalsrättskommittén, som också har i uppdrag att utreda frågan om vilka möjligheter som bör finnas att avbryta brottmålsförfarandet på förundersökningsstadiet.

Det kan givetvis diskuteras om en separat reform bör genomföras i fråga om åtalsunderlåtelse vid mindre allvarlig brottslighet utan att avvakta åtalsrättskommitténs ställningstagande. Med hänsyn till att arbetsbelastningen på de rättsvårdande organen är stor och att tillgängliga resurser i största möjliga utsträckning bör inriktas mot den svåra och mera komplicerade brottsligheten anser jag, i likhet med flertalet remissinstanser, att en begränsad reform i huvudsaklig överensstämmelse med promemorians förslag bör genomföras redan nu.

Den föreslagna ändringen i 20 kap. 7 § första stycket 1 RB innebär inte något frångående av principen att en kriminaliserad gärning regelmässigt skall följas av en påföljd. Den yttre ramen för åtalsunderlåtelse vidgas emellertid något genom att åklagaren får rätt att underlåta åtal, även om straffet vid lagföring skulle bli höga böter. Finns det någon tvekan om att annat straff än böter skulle ådömas, finns däremot inte utrymme för åtalsunderlåtelse.

En fråga som har uppmärksamats under remissbehandlingen är den begränsning av institutet åtalsunderlåtelse som ligger däri att åtal inte får underlåtas, om lagföring är påkallad ur allmän synpunkt. Som har fram-

hållits i promemorian är det inte möjligt att generellt ange vilka omständigheter som bör föranleda att åtal kan underlåtas. Med hänsyn till att frågan om allmänna förutsättningar för åtalsunderlåtelse är föremål för utredning anser jag inte heller, att det finns anledning att lagstiftningsvägen nu precisera när åtal är påkallat ur allmän synpunkt. Det får ankomma på RA att genom anvisningar och vid inspektioner verka för att enhetlighet upprätthålls i tillämpningen i detta avseende.

En typ av brottslighet som särskilt uppmärksammas i promemorian och under remissbehandlingen är narkotikabrottsligheten. Vid sådan brottslighet förekommer redan nu åtalsunderlåtelse i betydande omfattning. Detta hänger samman med att det straffbara området har gjorts mycket vidsträckt på grund av att det ansetts vara av stor betydelse för att kunna utreda den allvarligare brottsligheten att även i och för sig bagatellartade förfaranden omfattas av straffbudet. Som jag har framhållit tidigare bör inte i detta sammanhang ske någon omprövning av den straffrättsliga lagstiftningen. Från denna utgångspunkt bör det enligt min mening finnas ökat utrymme för åtalsunderlåtelse vid narkotikabrottslighet. Det är sålunda angeläget att inte genom ingripande med åtal spolia möjligheterna att ge narkotikamissbrukare nödvändig vård. Eftersom åtalsunderlåtelse vid narkotikabrottslighet bör begränsas till rena bagatellfallen är det enligt min mening lämpligare att utnyttja möjligheterna till åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § första stycket 1 RB än att införa bestämmelser om särskild åtalsprövning i narkotikastrafflagen. När det gäller ungdomar kan åtalsunderlåtelse för narkotikabrott dessutom komma i fråga även enligt 1964 års lag.

Som framgår av det anförda bör åtal underlåtas endast vid mindre allvarliga narkotikabrott, t. ex. innehav av mindre mängd narkotika för egen förbrukning eller överlåtelse av mindre mängd i samband med konsumtion. Det missbrukarklientel som systematiskt finansierar sitt eget missbruk genom att sälja narkotika i små portioner bör normalt inte komma i åtnjutande av åtalsunderlåtelse. Tillämpningen får ske med beaktande av den allmänna inställningen att överlåtelse av narkotika är att bedöma som en mycket allvarlig och samhällsfarlig brottslighet.

I några remissyttranden behandlas frågan vilka åklagare som skall vara behöriga att besluta om åtalsunderlåtelse. Med hänsyn till det pågående utredningsarbetet bör denna fråga enligt min mening inte omprövas i detta sammanhang. Jag föreslår sålunda inte några ändringar i de nuvarande behörighetsreglerna utan beslutanderätten skall liksom hittills i vissa fall förbehållas statsåklagare.

Under remissbehandlingen har framförts viss kritik beträffande den närmare utformningen av förslaget till ändring i 20 kap. 7 § första stycket 1 RB enligt promemoriaförslaget. Enligt min mening kommer den åsyftade ändringen till uttryck tydligare än i promemoriaförslaget, om lagtexten utformas så att åtalsunderlåtelse får ske, om det kan antas att i

händelse av lagföring annan påföljd än böter inte skulle komma att ådömas och den misstänktes lagföring ej finnes påkallad ur allmän synpunkt. Det måste givetvis finnas fog för antagandet att annan påföljd än böter inte kommer att ådömas. Som jag har framhållit tidigare får åtalsunderlåtelse inte beslutas, om det råder någon tvekan i detta hänseende. Ändringen innebär, liksom promemoriaförslaget, att uppenbarhetsrekvisitet utgår även beträffande förutsättningen att lagföring ej är påkallad ur allmän synpunkt. Härigenom vinnns överensstämmelse med motsvarande bestämmelse i 1 § andra stycket i 1964 års lag. Som jag har anfört tidigare får innebörden av denna förutsättning för åtalsunderlåtelse närmare utformas i tillämpningen med ledning av de anvisningar som RÅ meddelar.

Åtalsunderlåtelse mot unga lagöverträdare

Enligt 1 § i 1964 års lag kan åklagare besluta att inte åtala, om den underårige ställs under övervakning enligt 26 § barnavårdslagen, omhändertas för samhällsvård enligt 29 § samma lag eller blir föremål för annan därmed jämförlig åtgärd. Även utan att någon av dessa åtgärder vidtas kan den unge undgå åtal, om han erhåller särskild tillsyn eller lämplig sysselsättning. För samtliga fall gäller att det med skäl kan antas, att man vidtagit vad som är lämpligast för hans tillrättaförande.

Enligt 26 § barnavårdslagen skall barnavårdsnämnden försöka åstadkomma rättelse genom en eller flera av följande förebyggande åtgärder, nämligen hjälpåtgärder, innefattande råd och stöd, förmaning (till föräldrar eller fostrare) och varning (till den unge), föreskrifter rörande den unges levnadsförhållanden samt övervakning.

Reglerna om åtalsunderlåtelse har i stort sett varit oförändrade sedan tillkomsten av 1944 års lag om eftergift av åtal mot vissa underåriga. Den viktigaste sakliga ändringen i samband med att bestämmelserna överfördes till 1964 års lag var slopandet av kravet på att brottet skulle vara ringa för att det skulle kunna meddelas beslut om åtalsunderlåtelse oberoende av om eller på vad sätt barnavårdsnämnden ingrep i de fall där brottet uppenbarligen skett av okynne eller förhastande. Därigenom ökades möjligheten att bevilja åtalsunderlåtelse i sådana fall där brottet visserligen i och för sig inte var ringa men det ändå inte var utslag av sådan kriminalitet att ett ingripande av barnavårdsnämnd eller lagföring ansågs nödvändigt.

Grundtankarna i 1944 och 1964 års lagar är att lagföring och straff skall ersättas med andra reaktionsformer, som bättre är ägnade att tillrättaföra den unge lagöverträdaren. Dessa grundtankar kan inte realiseras, om det inte finns tillräckliga resurser hos de organ som skall lämna unga lagöverträdare vård och hjälp. En bedömning av antalet åtalsunderlåtelser i förhållande till antalet prövade fall måste således för varje

tidsperiod ses mot bakgrunden av de möjligheter som finns hos de barnavårdande organen.

Vid tillkomsten av 1964 års lag uttalade föredragande departementschefen (prop. 1964: 10 s. 158) att åtal borde kunna underlåtas, om man härigenom åstadkom lika goda eller bättre behandlingsåtgärder än om åtal väckts. Bortsett från brott som uppenbarligen begåtts av okynne eller förhastande borde åtal få underlåtas endast under förutsättning, att någon form av uppfostringsåtgärder vidtogs. Åtgärderna skulle vara lämpliga för den unge lagöverträdaren. Det skulle i och för sig inte vara nödvändigt, att det var fråga om åtgärder av barnavårdsorgan. Även åtgärder av enskild kunde vara ändamålsenliga.

I departementspromemorian föreslås att 1 § i 1964 års lag ändras så, att det klart framgår, att förutsättningar för beslut om åtalsunderlåtelse föreligger, förutom när övervakning eller omhändertagande och därmed jämförliga åtgärder kommer till stånd, även då den unge blir föremål för andra hjälpåtgärder, inncfattande råd och stöd, förmaning och varning eller föreskrifter rörande sina levnadsförhållanden. Även samtal med den unge och frivillig kontakt från hans sida med nämnden bör anses vara sådana åtgärder som möjliggör åtalsunderlåtelse.

I ett par remissyttranden berörs den principiellt viktiga frågan huruvida ansvaret för behandlingen och vården av de unga lagöverträdarna i princip bör övertas av barnavårdsnämnderna. Denna fråga kan inte lösas utan en ingående kartläggning av de barnavårdande organens möjligheter att bereda unga lagöverträdare vård och behandling. Det finns därför enligt min mening inte anledning att närmare gå in på frågan i samband med den nu aktuella reformen. Frågan får tas upp på grundval av åtalsrättskommitténs utredningsarbete. Dessförinnan bör endast vidtas begränsade ändringar inom ramen för nuvarande system.

Mot denna bakgrund vill jag understryka att barnavårdsnämndernas ökade möjligheter att ingripa med olika åtgärder bättre synes kunna tas tillvara med den föreslagna utformningen av åtalsunderlåtelse mot unga lagöverträdare än nuvarande regler. Som socialstyrelsen framhåller torde det visserligen alltjämt finnas brister i fråga om barnavårdsnämndernas personella resurser och möjligheter till effektiva åtgärder men dessa är inte av den art och omfattning att de bör få hindra genomförandet av den föreslagna ändringen. Utgångspunkten bör vara att åtalsunderlåtelse skall äga rum så snart vederbörande barnavårdsnämnd vidtar den åtgärd som är lämpligast för den unge lagöverträdaren.

Hittills har förclegat en skillnad mellan barnavårdslagens system av åtgärder och de åtgärder som är förutsättning för åklagarens beslut om åtalsunderlåtelse. I likhet med flera remissinstanser anser jag denna skillnad numera omotiverad och den bör som föreslagits i promemorian undanröjas. Jag ansluter mig till den uppfattningen att åtal bör kunna underlåtas även om något formellt beslut om ingripande enligt barnavårds-

lagen inte meddelas förutsatt att den unge rent faktiskt har blivit föremål för hjälp- och stödåtgärd från barnavårdsnämndens sida. Även samtal med den unge och frivillig kontakt från hans sida med nämnden bör anses vara sådan åtgärd som möjliggör åtalsunderlåtelse, naturligtvis under förutsättning att kontakten innebär råd och stöd. Enligt min uppfattning föreligger inte något hinder mot åtalsunderlåtelse vid samhällsvård enligt 31 § andra stycket barnavårdslagen under förutsättning att den unge lagöverträdaren genom denna samhällsvård blir föremål för sådana hjälp- och stödåtgärder, att det med skäl kan antas, att härigenom vidtas vad som är lämpligast för hans tillrättaförande. I sammanhanget vill jag understryka betydelsen av att barnavårdsnämnderna lämnar åklagaren en noggrann redogörelse för de åtgärder som nämnden har vidtagit eller ämnar vidtaga. Endast om så sker blir åklagaren i stånd att tillämpa bestämmelsen om åtalsunderlåtelse på ett riktigt sätt.

Bland förebyggande åtgärder enligt 26 § barnavårdslagen anges även förmaning och varning. Jag delar RÅ:s uppfattning att förmaning eller varning inte kan betecknas som en sådan hjälp- eller stödåtgärd som bör berättiga till åtalsunderlåtelse. I praktiken torde varningar ofta förbindas med hjälpende eller stödjande åtgärder av olika slag. I sådana fall råder ingen tvekan om att förutsättningar för åtalsunderlåtelse finns. Enbart en förmaning eller varning bör emellertid inte kunna ligga till grund för ett beslut om åtalsunderlåtelse. Som jag har framhållit förut är det angeläget att barnavårdsnämnderna noga redovisar för åklagaren vilka åtgärder som har vidtagits eller kommer att vidtas.

Vad som hittills anförts har tagit sikte på åtgärder som vidtas av barnavårdsnämnd. Liksom hittills skall emellertid gälla att även åtgärd, som har vidtagits i annan ordning, t. ex. genom enskild, skall beaktas vid åtalsprövningen.

Liksom hittills bör åtal kunna underlätas även utan att särskild åtgärd vidtagits, om brottet uppenbarligen har skett av okynne eller förhastande. Jag vill i detta sammanhang understryka vikten av att barnavårdsnämnden noggrant överväger om ett brott verkligen kan sägas ha skett uppenbarligen av okynne eller förhastande. Är det fråga om ett stort antal brott och har brottsligheten varat under en längre tidrymd, kan den i allmänhet inte anses ha skett av okynne eller förhastande. I sådana fall kommer emellertid förutsättningar för åtalsunderlåtelse att finnas, om barnavårdsnämnden vidtar någon hjälp- och stödåtgärd.

1964 års lag, liksom dess föregångare, innehåller inte något hinder mot en upprepad åtalsunderlåtelse. Med hänsyn till barnavårdens ökande resurser finns det enligt min mening skäl att i viss utsträckning låta de barn- och ungdomsvårdande organen svara för unga lagöverträdarens tillrättaförande även i återfallssituationer. Åtal bör därför i allmänhet kunna underlätas, när åtal inte skulle leda till andra åtgärder än sådana som kan anordnas i samband med åtalsunderlåtelse. Utgångspunk-

ten för bedömningen av frågan om en förnyad åtalsunderlåtelse bör komma till stånd bör vara att den åtgärd som har vidtagits alltså är lämpligast för den unges tillrättaförande. Självfallet kommer det även i fortsättningen att finnas fall där åklagaren har skäl att kräva att barnavårdsnämnden prövar en annan och mer ingripande åtgärd mot den unge för att åtalsunderlåtelse skall komma i fråga.

När det gäller innebörden av förutsättningarna att åtal ej får underlåtas om åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt bör detta, liksom när det gäller åtalsunderlåtelse vid mindre allvarlig brottslighet, närmare bestämmas i tillämpningen, varvid det får ankomma på RÅ att genom anvisningar och inspektion övervaka och leda utvecklingen i detta avseende.

Enligt nu gällande ordning är i princip endast statsåklagare behörig att besluta om åtalsunderlåtelse enligt 1964 års lag. Som jag har anfört i anslutning till reglerna om åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § första stycket 1 RB finns det inte anledning att i detta sammanhang ompröva frågan om åklagarnas behörighet i detta avseende.

Vårdnadshavares rätt till ersättning för inställelse vid domstol

Enligt 21 kap. 1 § RB skall rätten, om den misstänkte är omyndig, höra den som har vårdnaden om honom, om det med hänsyn till brottets beskaffenhet eller eljest finnes erforderligt. Enligt 9 kap. 7 § RB kan rätten vid vite förelägga vårdnadshavaren att inställa sig. I 9 § i 1964 års lag finns vidare en bestämmelse om att den som inte fyllt 20 år inte får dömas till fängelse, skyddstillsyn eller ungdomsfängelse, om inte den som har vårdnaden om honom, där så lämpligen kunnat ske, blivit hörd i målet. Någon rätt för vårdnadshavaren att erhålla ersättning för inställelse i dessa fall finns inte.

I departementspromemorian föreslås att ersättning till vårdnadshavare för inställelse i dessa fall skall utgå enligt de grunder som gäller för vittne. Nästan alla remissinstanser har tillstyrkt förslaget eller lämnat det utan erinran.

Enligt min mening är det otillfredsställande att vårdnadshavare saknar rätt att få ersättning för inställelse i de aktuella fallen. Det är givetvis av stor betydelse att domstolarna har ett så fullständigt underlag för bedömning av påföljdsfrågan som möjligt. Inte minst upplysningar från vårdnadshavarna kan härvid vara av stor betydelse. En utredningskostnad i påföljdsfrågan bör i princip betalas av det allmänna och det bör inte godtas att en domstol för att inte vårdnadshavaren skall drabbas av utgifter och förlora arbetsförtjänst avstår från att höra honom. Jag biträder därför förslaget i promemorian att vårdnadshavare skall få rätt till ersättning för inställelse vid domstol i de nu aktuella fallen enligt samma grunder som gäller för vittne.

När det gäller den närmare utformningen av ersättningsregeln i 21 kap. RB biträder jag det förslag som JO framfört under remissbehandlingen och som innebär att som förutsättning för vårdnadshavares ersättningsrätt anges att denne hörs enligt 21 kap. 1 § RB och inte som enligt promemorian att vårdnadshavaren hörs i anledning av åklagarens talan. Frånsett denna ändring, som är av redaktionell natur, har bestämmelsen tagits upp i överensstämmelse med promemrieförslaget.

Enligt 11 § kungörelsen (1964: 567) med vissa bestämmelser angående tillämpningen av lagen den 29 juni 1964 (nr 542) om personundersökning i brottmål är personundersökare bl. a. skyldig att på kallelse inställa sig i rätten för att i fall av behov lämna upplysningar. Enligt 9 § i 1964 års lag gäller vidare att personundersökaren skall höras, om skäl är därtill. Någon rätt till ersättning för sådan inställelse föreligger inte för personundersökare.

Jag delar den i promemorian framförda uppfattningen att även en personundersökare bör ha rätt till ersättning i de fall då han hörs inför rätta. Det ankommer på Kungl. Maj:t att besluta i denna fråga.

Lagrådet

Lagrådets utlåtande i ärendet innehåller följande.

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

20 kap. 7 §

Åklagares rätt att med stöd av förevarande paragraf underlåta åtal torde ha utnyttjats i mindre omfattning än som var avsett när bestämmelsen i samband med BrB:s införande fick sin nu gällande lydelse. En något vidgad tillämpning är väl förenlig med lagrummets syfte. Troligen skulle en praxis präglad av mindre återhållsamhet kunna uppnås genom tillämpningsföreskrifter eller anvisningar till åklagarmyndigheterna, och paragrafen skulle då kunna bibehållas oförändrad. Emellertid torde uppenbarhetsrekvisitet, som enligt den gällande lydelsen hänför sig både till bedömningen av brottet och till prövningen av frågan huruvida lagföring är påkallad ur allmän synpunkt, ha utgjort grunden för den restriktiva tillämpningen av paragrafen, och lagrådet anser sig därför böra godta att paragrafen ändras på det sätt som föreslås.

Lagrådet vill emellertid — under hänvisning till vad hovrätten över Skåne och Blekinge anfört i sitt remissyttrande — erinra om att en invändningsfri tillämpning av rätten att underlåta åtal kan åstadkommas endast så länge denna håller sig till vad som framstår som undantagsfall. Även ett beslut att underlåta åtal måste grundas på tillförlitlig ut-

redning i det särskilda fallet både om brottet och om den misstänktes förhållanden, och det kan därför ifrågasättas om en vidgad tillämpning av förevarande paragraf medför en sådan arbetslättning för de rättsvårdande organen, vars uppnående är det aktuella syftet med det remitterade förslaget.

Av motiven till bestämmelsen i dess nuvarande lydelse framgår, att möjligheten att underlåta åtal är avsedd att stå till buds vid ringare brott eller lagöverträdelser av föga allvarlig beskaffenhet och i allmänhet endast när gärningen tillika framstår såsom mindre straffvärd i jämförelse med de flesta andra gärningar som faller under samma straffbud. Departementschefens yttrande i remissprotokollet att den yttre ramen för åtalsunderlåtelse enligt förslaget vidgas något genom att åklagaren får rätt att underlåta åtal, även om straffet vid lagföring skulle bli höga böter, torde inte innebära att någon ändring av lagrummets allmänna syfte skulle vara avsedd. I de av departementschefen antydda fallen kan det inte sägas vara fråga om ringa brott eller lagöverträdelse av föga allvarlig beskaffenhet, och lagföring måste därför i praktiskt taget alla sådana fall vara att anse som påkallad ur allmän synpunkt (jfr lagrådets yttrande i prop. 1964: 10 s. 326). Såsom departementschefen uttalar, finns icke heller utrymme för att underlåta åtal, om det föreligger tvekan om att annan påföljd än böter skulle ådömas.

Vad departementschefen anför om paragrafens tillämpning i fråga om narkotikabrott föranleder ej erinran från lagrådets sida.

21 kap. 11 §

I remissprotokollet framhåller departementschefen att vårdnadshavares hörande inför domstolen kan vara av stor betydelse vid bedömande av påföljdsfrågan och att en utredningskostnad i denna fråga i princip bör betalas av det allmänna. Det torde sålunda vara avsett att ersättning som tillerkänts vårdnadshavare för inställelse vid domstol icke skall återgäldas till statsverket av den tilltalade om han fälls för brottet utan att kostnaden skall stanna på statsverket. I enlighet med vad som föreskrivits i fråga om ersättning till tolk (5 kap. 8 § RB) bör i den föreslagna paragrafen intagas uttrycklig bestämmelse om att ersättningen skall gäldas av statsverket.

Förslaget till lag om ändring i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

9 §

I det föreslagna nya tredje stycket i paragrafen bör, i enlighet med vad som förordas i fråga om 21 kap. 11 § RB, intagas uttrycklig föreskrift om att ersättningen skall gäldas av statsverket.

Departementschefen vid anmälan av lagrådets yttrande

Vid anmälan av lagrådets yttrande anförde statsrådet Geijer följande.

Lagrådet godtar den föreslagna ändringen av 20 kap. 7 § första stycket 1 RB. Lagrådet sätter emellertid i fråga om en vidgad tillämpning av åklagares rätt att underlåta åtal medför någon arbetslättnad, eftersom även beslut att underlåta åtal måste grunda sig på tillförlitlig utredning både om brottet och den misstänktes förhållanden. Enligt min mening måste det dock otvivelaktigt medföra en processekonomisk vinst att dessa ärenden inte förs till domstol. Än viktigare anser jag det vara att den misstänkte i dessa fall undgår att föras inför domstol. Lagändringen har således också en kriminalpolitisk fördel.

Lagrådet uttalar vidare, att någon ändring av lagrummets allmänna syfte inte torde vara avsedd. Jag delar denna uppfattning såtillvida att principen att en kriminaliserad gärning regelmässigt skall följas av en påföljd inte frångås genom lagändringen. Jag vidhåller emellertid den mening jag uttalat i lagrådsremissen, nämligen att den yttre ramen för åtalsunderlåtelse som följd av ändringen vidgas något genom att åklagaren får rätt att underlåta åtal även om straffet vid lagföring skulle bli höga böter. Som jag anført i remissen saknas dock utrymme för att underlåta åtal, om det föreligger tvekan att annan påföljd än böter skulle ådömas. Dessutom förutsätts att åtal inte finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Jag godtar lagrådets förslag om att i 21 kap. 11 § RB och 9 § i 1964 års lag införa en uttrycklig föreskrift om att ersättningen skall gäldas av statsverket.

Utskottet

I propositionen föreslås en utvidgning av åklagares rätt att underlåta åtal enligt 20 kap. 7 § första stycket 1 rättegångsbalken. Ändringen innebär framför allt att den begränsning, som ligger i att det skall vara uppenbart att annan påföljd än böter inte skulle komma att ådömas, utgår. Åklagaren föreslås få rätt att underlåta åtal om det kan antagas, att i händelse av lagföring annan påföljd än böter icke skulle komma att ådömas och den misstänktes lagföring ej finnes påkallad ur allmän synpunkt. Även de särskilda möjligheterna att besluta om åtalsunderlåtelse för ungdomar under 18 år enligt lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare föreslås bli vidgade; åtal skall kunna underlåtas även om något formellt beslut om ingripande enligt barnavårdslagen inte meddelas, förutsatt att den unge rent faktiskt har blivit föremål för hjälp- och stödåtgärd från barnavårdsnämnds sida och det med skäl kan antagas att härigenom vidtages vad som är lämpli-

gast för hans tillrättaförande. Slutligen föreslås i propositionen att vårdnadshavare som höres i rättegång i brottmål skall få rätt till ersättning enligt de bestämmelser som gäller för vittne.

De föreslagna lagändringarna har tillstyrkts av det helt övervägande antalet remissinstanser. Även lagrådet har godtagit förslagen. Utskottet finner för sin del anledning till ytterligare uttalanden endast såvitt gäller den föreslagna vidgningen av möjligheten till åtalsunderlåtelse enligt rättegångsbalken i fråga om narkotikabrottslighet.

Utskottet vill till en början understryka att ifrågavarande lagrum, 20 kap. 7 § första stycket 1 rättegångsbalken, endast har avseende på brott som kan antagas föranleda bötesstraff. Finns det någon tvekan om att annan påföljd än böter skulle ådömas, saknas utrymme för åtalsunderlåtelse enligt stadgandet. Vid narkotikabrottslighet förekommer redan nu åtalsunderlåtelse enligt lagrummet i betydande omfattning; statistiska uppgifter visar t. ex. att under andra halvåret 1969 antalet sådana beslut översteg antalet bötesdomar gällande sådan brottslighet. Utrymmet för en vidgad användning av åtalsunderlåtelse enligt lagrummet i fråga om narkotikabrottslighet måste därför bli mycket begränsat.

Åtalsunderlåtelse på narkotikaområdet enligt förevarande lagrum bör som departementschefen framhåller begränsas till de mindre allvarliga brotten, t. ex. innehav av smärre mängd narkotika för egen förbrukning eller överlåtelse av sådan mängd i samband med konsumtion. Det missbrukarklientel som systematiskt finansierar sitt eget missbruk genom att sälja narkotika bör, i den mån bötesstraff över huvud taget kommer i fråga, endast i undantagsfall komma i åtnjutande av förmånen av åtalsunderlåtelse. Samtidigt får emellertid beaktas angelägenheten av att samhällets ingripanden i görligaste mån anpassas så att de inte motverkar utan understöder ansträngningarna att ge narkotikamissbrukare erforderlig vård — en synpunkt som också understrukits i förarbetena till narkotikastrafflagstiftningen (prop. 1968: 7 s. 107, 112, 118, 2LU 1968: 1 s. 44). Utrymmet för åtalsunderlåtelse bör därför vara något mindre begränsat om åtgärden bedömes kunna bidra till att narkotikamissbrukare beredes nödvändig vård. Detsamma synes i viss utsträckning kunna gälla då lagföring av någon, som redan underkastat sig vård för sitt missbruk, kan antagas få negativa effekter på vederbörandes inställning till vården. Tillämpningen måste dock alltid ske — och det bör enligt utskottets mening kraftigt understrykas — med beaktande av de allvarliga, inte sällan förödande verkningar som narkotikabrottsligheten kan medföra.

Härutöver bör tilläggas att när det gäller ungdomar under 18 år ytterligare möjligheter till åtalsunderlåtelse föreligger enligt 1964 års lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Som ovan

nämnts innebär förevarande proposition att förutsättningarna för beslut att underlåta åtal enligt den lagen på visst sätt vidgas.

Med dessa uttalanden tillstyrker utskottet den föreslagna ändringen i 20 kap. 7 § rättegångsbalken. Utskottet tillstyrker också övriga genom propositionen framlagda förslag.

Utskottet hemställer

att riksdagen bifaller propositionen 1971: 100.

Stockholm den 6 maj 1971

På justitieutskottets vägnar

ASTRID KRISTENSSON

Närvarande: fru Kristensson (m), fröken Bergegren (s), fröken Mattson (s), herrar Dockered (c), Ernulf (fp), Johansson i Växjö (c), Jönsson i Malmö (s), Westberg i Ljusdal (fp), Nygren (s), Schött (m), fru Hjelm-Wallén (s), fru Nordlander (vpk), fru Bergander (s), herrar Fransson (c) och Alf Pettersson i Malmö (s).